

**Европейска модулна програма за интеркултурно обучение
при подготовката и квалификацията на учители**

**Europäisches Modularprogramm für Interkulturelles Lernen
in der Lehreraus- und -fortbildung**

E M I L

Интеркултурна компетентност за начални учители

Упражнения

2006

С финансовата подкрепа на Европейската комисия в рамките на програмата Сократ/Коменски 2.1.

По инициатива на Института за Интеркултурна комуникация на Университета “Лудвиг Максимилиан” в Мюнхен, Германия

Анкара, Бристол, Мюнхен, Солун, София 2006

Съдържание**Предговор / 4****Контакти / 5****Увод / 6****Упражнения / 9**

1. Представяне / 9
2. Поговорки / 10
3. Против правилата / 12
4. Образи на чуждостта / 13
5. Кой съм аз? / 14
6. Четири уши / 15
7. Пейка в парка / 16
8. Снимки / 17
9. Игра с топка / 18
10. Кой е това? / 19
11. Социални портрети / 20
12. Моят предмет / 21
13. Разочарование / 22
14. Две рецепти / 23
15. Учители и ученици / 24
16. Откриване на етноцентризъм / 26
17. Кръг / 27
18. Гледай внимателно / 28
19. Моят екскурзовод / 29
20. Различни перспективи / 30

Литература / 31

Предговор

Помагалото е предназначено за начални учители, които под формата на игра да въведат своите ученици в общуването с културни различия. Така поставената задача днес е по-актуална от всякога, защото културното многообразие е един от основните белези на съвременните общества в Европа. А когато хората, между които има съществени различия, искат или трябва да общуват помежду си, е наложително те да бъдат толерантни един към друг. Толерантност означава на първо място да се признае съществуването на различията, на тяхната важност; те не трябва нито да се преувеличават, нито да се пренебрегват. Различията могат да се регулират и да бъдат направени поносими за всички. В живота на детето детската градина и началното училище са първите публични институции, където то има възможност да се срещне и да се научи да общува с културното многообразие. Това помагало би могло да бъде в помощ на педагозите при тяхната работа на прехода между пълното отричане и постепенното приемане на различията.

Предложените в помагалото упражнения са адаптирани за ученици в началното училище и са част от наръчника “Интеркултурна компетентност за начални учители”, разработен в рамките на проекта *E M I L – Europäisches Modularprogramm für Interkulturelles Lernen in der Lehreraus- und -fortbildung* (Европейска модулна програма за интеркултурно обучение при подготовката и квалификацията на учители) с финансовата подкрепа на Европейската комисия в рамките на програмата Сократ/Коменски 2.1. Работата по проекта продължи две години, от ноември 2004 до октомври 2006. Както *Наръчникът*, така и *Помагалото* са съобразени с перспективата, че в контекста на Европа интеркултурната компетентност ще представлява в бъдеще една от ключовите компетентности в началната училищна педагогика. Те си поставят за цел да бъдат в помощ на бъдещите учители при работата им в нехомогенни в културно отношение класове.

Върху *Наръчника* и *Помагалото* работиха партньорите в проекта от България, Германия, Гърция, Великобритания и Турция: Гьонюл Акчамете, Ана Димова, Ребека Фонг, Пенелопе Харнет, Аскер Картаръ, Анастасия Кесиду, Пламен Макариев, Василики Пападопулу и Юлиана Рот. Окончателната редакция на тестовете е направена от Юлиана Рот. Информация за партньорите, за професионалните им направления и за техните институции може да се получи от сайта на проекта www.emil.ikk.lmu.de. На тази страница след октомври 2006 *Наръчникът* и *Помагалото* ще бъдат достъпни за всички интересувани се. Под формата на отпечатани брошури те могат да се получат от партньорите в проекта.

Всички партньори работиха с чувство за отговорност и с удоволствие върху *Наръчника* и *Помагалото*. Надяваме се резултатите от работата ни да бъдат оценени по достойнство и пожелаваме успех на всички, които ще използват нашето *Помагало*.

Мюнхен, юни 2006

Контакти:

Prof. Dr. **Gönül Akcamete**
Ankara Universität
Ankara, Türkei
E-Mail: akcamete@education.ankara.edu.tr

Доц. дфн **Ана Димова**
Шуменски университет
Шумен, България
E-Mail: anadimova@shu-bg.net

Ms. **Rebecca Fong**
University of the West of England
Bristol, Großbritannien
E-Mail: Rebecca.Fong@uwe.ac.uk

Dr. **Penelope Harnett**
University of the West of England
Bristol, Großbritannien
E-Mail: Penelope.Harnett@uwe.ac.uk

Prof. Dr. **Asker Kartari**
Ankara Universität
Ankara, Türkei
E-Mail: Asker.Kartari@media.ankara.edu.tr

Dr. **Anastasia Kesidou**
Aristoteles Universität Thessaloniki
Thessaloniki, Griechenland
E-Mail: akesidou@edlit.auth.gr

Доц. д-р **Пламен Макариев**
Софийски университет
София, България
E-Mail: makariev@abv.bg

Dr. **Wassiliki Papadopoulou**
Universität Westmakedonien
Florina, Griechenland
E-Mail: vpapa@uowm.gr

Dr. **Juliana Roth**
Ludwig-Maximilians-Universität München
München, Deutschland
E-Mail: J.Roth@lrz.uni-muenchen.de

Увод

Упражненията в *Помагалото* са обвързани с различни теми от областта на “интеркултурното обучение”. Подробно отделните теми са представени в *Наръчника “Интеркултурна компетентност за начални учители”*. Упражненията са замислени и разработени така, че да са разбираеми и приложими и без съответните теоретични знания. Без да поставят акценти върху културните различия и без да ги обособяват като постоянни величини, упражненията имат за цел да стимулират самостоятелната работа и саморефлексията на учениците. Умишлено са избегнати названията на конкретни националности, за да могат учениците сами да се ориентират в ситуациите и да открият своето място в тях.

Всяко споменаване на темата култура неизбежно насочва и към проблема за културната чуждост. “Култура в най-широк смисъл е онова, което те превръща в чужденец, когато напуснеш дома си ” – гласи една популярна дефиниция на културата. От нея проличават две неща: първото е, че чуждостта не е постоянно качество, а отношение. Чуждостта не съществува сама за себе си, тя предполага наличието на друг, който възприема първия като чужд. Това означава, че забелязването на чуждостта насочва погледа на наблюдаващия и към собствената култура. Създаването на усет за собствената култура е важна задача по пътя към интеркултурната компетентност и тя не може да бъде постигната без отразяването в погледа на другия.

Чуждостта следователно се гради върху взаимност. Тя съществува чрез противопоставянето “ние” и “другите” – всяко споменаване на “чуждото” съдържа (имплицитно) изказване за “родното”. Малцина осъзнават обаче, че съобщават нещо за себе си, когато нарекат някого “чужд”. Защото усещането за чуждост възниква едва при (обикновено несъзнателната) съпоставка със собственото поведение и при установяването на несъответствие. Ако се промени базата за съпоставка, ще се промени и чувството за чуждост. Знанието за относителността на това чувство е много важно в процеса на интеркултурно обучение: обучаваните могат да използват всяка констатация на другост, за да проверят своя регистър от очаквания и съотнасяния, които обикновено се осъществяват “автоматично”.

Отношението на коплементарност между родното и чуждото позволява да се разбере защо общуването с чуждостта може да бъде емоционално натоварено: то предполага наличието на готовност да поставиш под въпрос себе си и своя привичен свят. Чуждият поглед причинява болка: самото допускане на чуждия поглед отвън изисква преодоляване на собствената личност и емоционален самоконтрол. Именно по тази причина организираното обучение по интеркултурна компетентност представлява за повечето възрастни обучаеми психическо натоварване и стрес. Преподавателите в интеркултурната сфера трябва да се отнасят към това обстоятелство с необходимата етичност.

Чуждостта изпълнява важна психична функция: тя ни помага да разграничим *собствената (вътрешната) група (Ingroup)* от *чуждата (външната) група*

(Outgroup), вътрешния свят на познатото от другостта на външния свят. На тази констатация трудно може да се възрази, макар да не звучи съвсем “политически коректно”. Точният отговор за въпроса “Към коя група принадлежи” е важна предпоставка за стабилността на социалната и културната идентичност на отделния индивид. Но отговорът на този въпрос се получава в резултат на противопоставянето и разграничаването от другата група, все едно дали става дума за футболни фенове, етнически групи или сътрудници на различни фирми.

Става въпрос за процесите на разграничаване и дистанциране, които – от гледна точка на антропологията – представляват социални механизми на стабилизация. Тези два процеса съпровождат всяка интеркултурно общуване, като границата между “вътре” и “вън” от позицията на отделния индивид е променлива. Така например българският футболист в немски отбор може да се окаже “външен елемент” в тренировъчния лагер, ако поиска примерно различна от обичайната храна или има претенции за друг дневен режим. Но той веднага се превръща във “вътрешен”, когато отборът играе мач срещу интернационален противник, защото границата между вътре и вън се е отместила и сега противниковите играчи са “чуждите”.

Наличието на културна чуждост в нашето непосредствено всекидневие създава постоянна динамика в процесите на разграничаване и дистанциране. В този смисъл интеркултурната компетентност означава де се осъзнава подвижността на границата между вътре и вън, да се следи динамиката при образуването на групи и обединения, да се търсят причините за създаването на нови конфигурации и да се изясняват последиците за общуването на участниците в различните групи. С други думи: да се следи и адекватно да се интерпретира динамиката на сигналите за чуждост.

Щом чуждостта представлява толкова важен социален и културен феномен със сериозни последици, от изключителна важност е разработването на стратегии за адекватно практическо общуване с нея.

При стълкновението на родното и чуждото всяка от страните най-напред се стреми да покаже своята “правилност”: Коя е “правилната” закуска? Хлебче с масло и конфитюр и филтърно кафе, еспreso с кроасан, варен ориз със сурово яйце и соев сос или просто чаша кафе, или пък чаша кока кола? Кое е “правилното” време за закуска? Същите въпроси са валидни и за обяда или вечерята. И ако човек трябва да разработи някаква стратегия за работа със смесена група, не може да не вземе под внимание всички тези “правилности”. И докато при общуването в сферата на предметния свят донякъде може да се балансира между различните “правилности”, в сферата на нагласите и ценностите често се натъкваме на бурно недоволство, нередко дори на съпротива.

Началото на компетентното общуване с културните различия е поставено, когато се осъзнае относителната валидност на “правилността” и се постави за цел намирането на практически ориентирана стратегия. Предпоставка за това е неутралното отношение към изживяването на чуждостта “такова каквото то е” и търсене на повода за това изживяване, на неговата същност и на последиците от него. В интеркултурното обучение чуждостта се разглежда като стратегическа величина, която трябва да се изследва и направлява. Това прагматично боравене с културната чуждост може би в известна степен се отклонява от разпространената концепция за

“разбирателство между народите”, която се основава на претенцията за универсално равенство между хората и избягва проблема за различията.

Някои автори в наши дни препоръчват нов начин за боравене с чуждостта: като изхождат от дълбоките промени в европейските общества в резултат от миграцията и въздействието на медиите, те препоръчват толерантност и съзнателност в общуването с чуждостта. Това становище безспорно е много близко до прагматичните техники на интеркултурното обучение. Трябва обаче да се има пред вид, че за много хора постоянното “понасяне” на чуждостта може да се превърне в проблем. Особено силно се усеща чуждостта в непосредственото житейско обкръжение – в детската градина и училището, в жилищния квартал, в болницата или на работното място.

Емоционалното въздействие на чуждостта зависи и от усещането за културна дистанция. Макар да не съществуват методи за обективно измерване на културната дистанция, на практика всеки знае, че разликата между френски и китайски ученици е по-голяма от разликата между немски и холандски ученици. Става въпрос за субективната емоционална отдалеченост между членовете на различни социални групи, които не са непременно национално дефинирани.

Отрицателното въздействие на чуждостта като дистанциране или заплаха не бива да изтласква на заден план нейните положителни страни. Фактическото съществуване на чуждостта насочва ясно към нейните важни социални функции – и произтичащата от тях необходимост за общуване с нея. От изключителна важност за адекватното боравене с чуждостта е от самото начало отношението между представителите на местната култура и чужденците да се саморефлектира и да се контролира. И на двете групи по този начин се дава шанс в процеса на общуване автономно да балансират и направляват отношенията си и степента на чуждост. Рефлектираното преживяване на различията облекчава освен това разбирането на собственото културно аз и отварянето на собствената личност за културно обучение.

Упражнения

1. Представяне

Тема:

Създаване на усет за собствената култура; осъзнаване на елементите на собствената култура, които са включени в личната идентичност.

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението функционира най-добре в мултикултурни групи.

Указание:

Участниците получават следната задача:

“Представете си, че вземате участие в международен летен семинар, където присъстват участници от цял свят. За да може всеки участник да се представи на останалите, организаторите са помолили всеки да донесе три предмета, с които най-добре представя себе си и своята страна. Помислете си какво бихте взели Вие и как бихте го представили.”

Дават се 15 минути за подготовка, след това започва представянето.

Препоръки:

Това упражнение само на пръв поглед изглежда лесно. За да изпълни целта си, в самото начало трябва да се изясни, че обичайните туристически сувенири, каквито има във всяка страна (носи, дискове с народна музика и др.под) не бива да се предлагат. Избраните предмети трябва да са елементи от всекидневната култура, към които участниците имат някакво лично отношение, за което да разкажат при представянето. Един мюнхенски ученик би могъл например да донесе пакет черен хляб и да разкаже, че по време на престоя му във Франция по линия на ученически обмен, черният хляб му е липсвал.

При представянето трябва непременно да се изисква лично отношение. Ако се налага, могат да се поставят допълнителни въпроси, като например: “Защо избрахте този предмет?”, “Какво съобщава този предмет за Вас и за Вашата културна идентичност?”, “Вашите приятели също ли биха избрали този предмет?” и т.н.

2. Поговорки

Тема:

Откриване на културни ценности

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е най-подходящо за мултикултурни групи.

Указание:

Първа фаза: участниците получават списък с поговорки от различни езици в буквален превод на работния език на семинара. Някои от преводите могат да звучат доста странно, но това е естествена последица от преноса на културно специфично съдържание. Поговорките могат да съдържат алюзии за дълбоко залегнали в съзнанието ценностни ориентации, което често е причината за трудността или невъзможността на превода.

Примерен списък от поговорки:

Редът е половината от живота. (немска)

Бързата работа – срам за майстора. (българска)

Дрехите правят хората. (немска)

С роднини пей и се смей, но не прави сделки. (немска)

За едно цветенце слънцето не грее. (чешка)

Работата не е вълк, няма да избяга в гората. (руска)

Девет баби – хилаво дете. (българска)

По дрехите посрещат, по ума изпращат. (руска)

Участниците обсъждат поговорките и се опитват да открият заложените в тях ценности. При неразбираемите поговорки се обсъждат причините за тяхната неразбираемост. Могат да се потърсят аналогични поговорки в родния език на участниците и да се направят съпоставки.

Втора фаза: Образуват се двойки участници от различни култури. Първият участник казва поговорки от родния си език, буквално преведени на общ за двамата участници език. Вторият участник слуша, докато се стигне до поговорка, която за него е напълно безсмислена и неразбираема. Тогава той казва “Стоп!” и партньорът му дава допълнителна информация (кой и кога употребява тази поговорка, какво се изразява с нея), за да я направи разбираема и приемлива. Опитва се освен това да извлече вложените в поговорката ценности. Същата процедура се повтаря с другия участник.

Препоръки:

Най-същественото при това упражнение е участниците да осъзнаят културното многообразие на ценностните ориентации и да се опитат да разсъждават върху различните ценности; при това кратко упражнение не може да се очаква разбира се приемливо и коректно от антропологична гледна точка определение на понятието ценност.

3. Против правилата

Тема:

Създаване на усет за собствената култура; осъзнаване на рутинните действия и емоционалното приемане на задължителността на културните норми

Участници:

Броят участници е неограничен. Упражнението функционира най-добре в монокултурни групи.

Указание:

Това упражнение е предвидено за домашна работа: учениците получават задача да извършат нещо, което е против правилата на рутинното поведение. В Германия например това би могло да бъде: да вървят по пътеката за велосипеди, в обществения транспорт да застанат или седнат твърде плътно до другите пътници и да надничат във вестника им. В България нарушението би могло да бъде при среща с непознати на стълбището или в асансьора да ги гледаш в очите и да им се усмихваш.

Участниците трябва да наблюдават в тази ситуация собствените си чувства и реакцията на околните. Всичко се описва в протокол.

Резултатите се представят и коментират на занятието. При обсъждането резултатите се обобщават, като участниците трябва да формулират какви “правила” са били нарушени. В заключение се извежда собствената емоционална обвързаност с рутинните действия.

Препоръки:

При конципирането на задачата трябва да се има пред вид, че нарушаването на обичайните в една култура правила е свързано с емоционален стрес – тъй като социалното обкръжение винаги се опитва да коригира “нарушителите”. Така че учениците трябва да бъдат предупредени, че някои от “корекциите” могат да бъдат доста бурни и да предизвикат у тях самите емоционална реакция. Освен това не бива да се поставят за задача твърде драстични отклонения от обичайното.

Учителят трябва да е добре запознат с “културните правила”, за да може да създава ефективни сценарии. Някои от най-добрите резултати могат да се възпроизведат на занятието.

Ако групата е твърде голяма, може най-напред представянето да се направи в работни групи, които избират за представяне в общата част по две от най-интересните презентации.

4. Образи на чуждостта

Тема:

Осъзнаване и рефлектиране на чуждостта

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи.

Указание:

На масата пред участниците са пръснати множество изрезки от вестници и списания с изображения на отделни хора или групи от хора. Под изображенията не бива да има надписи. Всеки участник си избира две изрезки, които у него са предизвикали спонтанно усещането за чуждост.

Всеки участник представя избраните от него изображения и описва усещането си за чуждост, като се опитва да осъзнае какво е предизвикало у него това усещане.

Препоръки:

При по-големи групи може да се избере само една изрезка. Може да бъде поставена и задачата освен изображение на чуждостта да се избере и фотос, който предизвиква усещане за нещо познато и близко, като след това двете изображения се съпоставят. При подбора на фотосите трябва да се обърне внимание да няма сред тях известни личности (политици, артисти, спортисти и т.н.). Най-подходящи са изображенията на сцени от всекидневието.

Рефлектирането на чуждостта може да се задълбочи, ако се използват филми, чиято централна тема е срещата с чуждостта и които дават повод да се коментират различни аспекти на чуждото и значението му за межкултурното общуване. За тази цел могат да се използват и отделни епизоди от игрални филми на не много известни страни, за предпочитане на оригиналния език.

5. Кой съм аз

Тема:

Значение на очакванията за комуникацията

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи.

Указание:

На челото на всеки от участниците се залепва листче с характеристика като напр. 'арогантен', 'симпатичен', 'популярен', 'сляп', 'нов ученик', 'учител', 'не знае местния език' и т.н. По този начин всеки получава някаква роля, която е известна на всички останали, освен на него самия.

Участниците имат за задача да се движат из стаята и да разговарят с другите, напр. да ги поздравяват, да говорят за последното контролно или за ваканцията си, да застанат на опашка на автобусна спирка, да си изберат с кого да седят на един чин. При тези действия всеки трябва да се съобразява с надписа на челото на събеседника си. След това всеки трябва да се опита да открие, какво пише на челото му. В дискусиата се рефлектира върху различните роли и значението им за начина на общуване.

Препоръки:

Социалните роли и качества, които са написани върху листчетата на челата, трябва да са от познати за учениците контексти. Те трябва да представляват реални стимули за конкретни комуникативни ситуации.

6. Четири уши

Тема:

Откриване на четирите комуникативни равнища на съобщението

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е подходящо за монокултурни групи.

Указание:

Участниците получават следната задача, върху която работят самостоятелно или на групи:

Анализирайте описаната ситуация от гледна точка на:

- а) Каква информация се съобщава (равнище на информацията)?
- б) Какви са отношенията между събеседниците (равнище на отношенията)?
- в) Каква цел трябва да се постигне (равнище на подкана)?
- г) Как представя себе си говорещият (равнище на самопредставяне)?

Ситуация:

Ученичка казва на съученичката си през междучасието:

- Ама ти още ли не си разбрала този урок?

Упражнението има за цел да създаде умение за откриване на четирите “уши” на всяко изказване, за разграничаването им, за степенуването им по важност и за откриване най-важното от тях за комуникативната ситуация.

Препоръки:

Не е лесно да се намерят нормални изречения, в които абсолютно ясно се съдържат и четирите аспекта на съобщението. Всеки учител би трябвало постепенно да събере подходящи изречения от конкретни ситуации. Трябва да се има предвид, че обикновено съществуват повече от една възможности за осмисляне на четирите аспекта.

7. Пейка в парка

Тема:

Поведение в пространството

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи, във вторият тип групи то функционира по-добре.

Указание:

В играта участват поне пет души. Един от участниците получава следната задача: “Представете си, че седите на пейка в парка. Няколко души, които познавате, идват един след друг и сядат един по един при Вас на пейката. Покажете моля на какво разстояние трябва да седнат те, за да се чувствате комфортно.” След това участникът сяда на стол в средата на стаята.

Четиримата други участници влизат в ролята на ‘най-добър приятел/най-добра приятелка’, на ‘майка’, на ‘партньор/ка’ и ‘хазяин/хазяйка’. Всеки поотделно взема стол и го поставя там, където му посочи първият участник.

Учителят графично отбелязва на дъската определените разстояния.

След това се подлага на дискусия дали всички присъстващи биха избрали тези разстояния. Имало ли е разстояния, които участниците биха определили като “ненормални” (твърде близо или твърде далеч)? Как могат да се обяснят различните разстояния?

Във втората фаза на упражнението учителят подбира такива други петима участници, които да определят разстоянията по съвсем различен начин. Петимата участници трябва да опишат какви емоции са изпитали по време на играта.

Всички участници получават задачата да си спомнят за ситуации, в които те са били засегнати от “ненормално” поведение в пространството и как са реагирали в тази ситуация.

Препоръки:

В монокултурни групи рефлетирането върху “естественото” поведение в пространството може да се окаже нелека задача. За да се ускори процесът на осъзнаване, могат да се задават “странни” въпроси или въпроси, насочващи към ситуации, когато участниците са се чувствали притеснени от поведението на другите в пространството.

8. Снимки

Тема:

Селективност на възприятията

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е еднакво подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи.

Указание:

Участниците се разделят на групи. Всяка група получава една снимка, на която има няколко лица и предмети. Групата наблюдава снимката десет секунди, след което тя се закрива. Снимките се прибират. Членовете на групата имат задачата да си запишат три до пет неща, които са им направили впечатление. След това във всяка група се съпоставя записаното и се рефлектира върху различията, като се имат предвид следните въпроси:

- а) Каква е връзката между избраните неща? Има ли съвпадения, има ли различия?
- б) Какво е повлияло на избора (напр. интерес, знания, опит)?
- в) Как разграничавате нещата на 'важни' / 'неважни' и 'познати' / 'непознати' и как това разграничение се отразява върху възприятието ви?

Всяка отделна група подготвя резултатите от работата си за представяне в цялата група.

Упражнението може да се направи по същия начин и в цялата група. В такъв случай е за предпочитане да се покаже кратък епизод на видео.

Препоръки:

За предпочитане е снимките за работата по групи и видеоепизодът да изобразяват наситени ситуации, най-добре от непознати култури или обстоятелства. Важно е времето за наблюдение да бъде много кратко.

9. Игра с топка

Тема:

Обичайност на стереотипите

Участници:

Броят на участниците е ограничен (10-12 души). Ако групата е по-голяма, се препоръчва да бъде разделена на по-малки групи. Упражнението е по-подходящо за монокултурни групи.

Указание:

Всеки участник получава картичка с името на една национална, регионална, етническа или социална група (напр. учители, шофи, работници, италианци, лекари, турци и т.н.). Един от участниците има задачата да води протокол. Учителят хвърля топката към един от участниците. Уловилият топката трябва веднага да назове първата асоциация, която му идва на ум за групата, изписана върху картичката му. След това той хвърля топката към друг участник, който при улавянето трябва да назове асоциация за групата на своята картичка. Хвърлянето на топката и назоваването на асоциации продължава десетина минути. Водещият протокол записва всички асоциации заедно с 'авторите' им.

Като се натрупат достатъчно асоциации, хвърлянето се преустановява. Участниците съобщават имената на своите групи и ги записват над колонката със записаните асоциации. При оценяването на играта учителят се придържа към следните въпроси:

- а) Как се чувствахте по време на играта?
- б) Трудно ли беше да назовете асоциации?
- в) Имаше ли групи, за които трудно можете да кажете нещо? Защо?
- г) Ако първоначално е било трудно да се назоват асоциации за някои групи, каква е причината за това?
- д) Какъв е произходът на съответните асоциации?
- е) Смятате ли, че назованите асоциации са точни?

След това участниците обсъждат неизбежността на стереотипите, възникването и функциите им.

Препоръки:

Учителят трябва да предотврати използването на проблематични групи (роми, кюрди, хомосексуалисти и т.н.).

10. Кой е това?

Тема:

Обичайност на стереотипите

Участници:

Броят на участниците е ограничен (10-12 души). Упражнението е по-подходящо за монокултурни групи.

Указание:

Участниците се разделят на групи. Всяка група получава снимка на човек и въпросник към евентуалната биография на този човек, напр.:

- а) Име, възраст
- б) Професия
- в) Местоживеене
- г) Семейно положение
- д) Интереси, хоби
- е) Коя книга е чел напоследък?
- ж) Кой филм е гледал напоследък?
- з) Какво ще направи с парите, ако спечели на лотария един милион евро?

Всяка група представя биографията на 'своя' човек. След това всички участници обсъждат изпълнението на задачата:

Трудно ли беше упражнението? Как успяхме да съотнесем с изображения човек толкова подробни данни? Какъв е източникът на образите, които се свързват с този човек? Кои дразнения доведоха до оценяването на това лице по този начин?

Препоръки:

Снимките на бива да са на известни личности. Трябва да се вижда само лицето в голям формат и колкото е възможно по-малко от облеклото.

11. Социални портрети

Тема:

Обичайност на стереотипите

Участници:

Броят на участниците е неограничен, но упражнението функционира най-добре с групи от 10-12 души. Еднакво подходящо е както за монокултурни, така и за мултикултурни групи, но по-ефективно и при мултикултурни.

Указание:

Участниците се разделят на групи. Всяка група получава описанието на един социален тип, състоящо се от няколко качества. Във всяко описание са включени една или две “погрешни” характеристики. За група от немски ученици би било подходящо например следното описание:

Студентът
има собствена кола,
живее при родителите си,
често използва интернет,
често ходи на купони,
сам печели парите си,
носи дънки и тениска,
често се движи с колело,
знае английски,
не е женен.

Всяка група представя “своя” човек и обсъжда “верността” респ. “неверността” на отделните характеристики и контекста, в който се взема решението дали са “верни” или “неверни”. Основният въпрос, на който трябва да се отговори, е: Защо е възможно да се направят такива списъци?

По подобен начин може да се работи и без предварително подготвени списъци с качества: според спецификата на групата участниците могат сами да съставят по този модел свои списъци (напр. ‘учител по английски’, ‘ученик от пакистански произход’, ‘британски футболен запалвянко’), които да дадат за обработка на другата група. Всяка група трябва да обработи поне два различни социални портрета. От изключителна важност е “авторите” да обсъдят с “реципиентите” контекстите на различните характеристики.

Препоръки:

Добре е упражнението да се проведе на два етапа с описаните варианти. Ефективността му е добра, тъй като на участниците се показва убедително как стереотипите се възпроизвеждат и създават автоматично без много да се мисли.

12. Моят предмет

Тема:

Създаване на атрибуции; културна специфика на атрибуциите

Участници:

Броят участници е неограничен. Упражнението е най-подходящо за монокултурни групи.

Указание:

Участниците се подреждат на столове в кръг. Без да коментират, изваждат от нещата, които носят със себе си, един предмет, който изразява тяхната идентичност и го поставят на пода до себе си. Участниците записват на листче предположенията си (атрибуциите) като какъв иска да бъде възприет съответният участник и поставят листчето си върху предмета с надписа надолу.

Всеки участник съобщава какво е искал да изрази с помощта на избрания предмет. Едва тогава се разкриват листчетата с атрибуциите и се сравняват намеренията на съответния участник с атрибуциите на другите участници, като се коментират “погрешните” атрибуции.

Препоръки:

За собствените и чуждите атрибуции могат да се изготвят картички, които за прегледност да се прикрепят на табло.

13. Разочарование

Тема:

Монохронно и полихронно отношение към времето

Участници:

Броят на участниците е неограничен, но упражнението най-добре функционира в групи от 10-12 души. Подходящо е както монокултурни, така и за мултикултурни групи, но по-ефективно е при мултикултурни.

Указание:

На участниците се възлага да коментират следния епизод:

“Учителят Георги Иванов отива със своя клас в Холандия в рамките на ученически обмен. Днес той има среща със своя холандски колега и приятел Хеерт Мартенс, Срещата е уговорена преди време по електронната поща за 11 часа. Георги Иванов с нетърпение и с радост очаква разговора, защото винаги му е било приятно да контактува с Хеерт Мартенс и смята обмена с неговите ученици за много интересен и полезен. Може би по тази причина той пристига на срещата малко по-рано: влиза в кабинета на Хеерт Мартенс, вижда го на компютъра и го поздравява. Хеерт си поглежда часовника, казва ‘Трябва да довърша тука нещо’ и продължава да работи на компютъра си.

Георги Иванов коментира след това случката така: ‘Имах чувството, че са ми излели кофа студена вода на главата. Разговорът се състоя, но аз не се чувствах добре, защото не можех да забравя случката.’ Защо Георги Иванов е толкова разстроен?”

Участниците обсъждат епизода, като коментират и собствените си представи за време и се опитват да открият причините за недоразумението. Преподавателят въвежда понятията ‘монохронно’ и ‘полихронно време’ и след това участниците отново интерпретират епизода, като използват тези понятия.

Препоръки:

При анализа епизодът трябва да се представи като проблем, възникнал при срещата на две конкретни лица. Разграничението между монохронно и полихронно отношение към времето зависи наистина по-малко от отделния индивид от колкото от неговата култура, но не за това става въпрос в случая: важното е участниците да осъзнаят значението на различните представи за време при осъществяването на контакти и появата на емоции.

Този епизод може да бъде и разигран от участниците.

14. Две рецепти

Тема:

Значение на условията за висок и нисък контекст

Участници

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи, по-добре функционира в мултикултурни.

Указание::

Участниците трябва да обработят текста на следните два готварски рецепти:

а) *Печено прасенце (с кожичка)*

Взема се месо от гърба на младо, не много тлъсто прасенце, посолява се и поставя в тавата за печене с кожичката надолу; залива се с малко вода и се оставя да ври, докато се свари кожичката; след това се обръща, кожичката се нарязва на квадратчета, полива се с малко мазнина и се пече, като от време на време се полива с течността в тавата. Сервира се с кисело зеле, пържени картофи и др.под.

б) *Печено прасенце с кожичката*

Около два килограма от гърба на не много тлъсто младо прасенце, сол, черен пипер, една глава лук, корени за супа, малко розмарин, ¼ литър сметана

Месото се натрива със солта и черния пипер, оставя се да поври във вода заедно с лука и корените за супа, след това се пече във фурната около 2 – 2 ½ часа при подходяща температура, като често се полива с течността от тавата (не се добавя допълнителна течност). Половин час преди да е готово печеното, се добавя сметаната, често се полива с нея и се поръсва с розмарин. Някои домакини обичат малко преди да е готово печеното да нарежат кожичката на малки квадратчета, да я посипят с брашно и да я препекат отгоре на висока температура, докато стане хрупкава. Сервира се с картофени крокети и задушени зеленчуци. Допълнително се поднася салатата.

Двете рецепти са взети от реални готварски книги. Културният и езиковият им произход няма значение. Участниците обсъждат рецептите от гледна точка на тяхната ефективност (“Мога ли с помощта на тази рецепта да приготвя желаното ястие?”), на подробностите (“Съдържат ли те всички данни, които са ми необходими?”) и на наличността на подкана за комуникация (“От къде мога да си набавя липсващата информация?”). Участниците трябва да се опитат да си представят социалната среда, в която рецептите биха се възприели като ‘нормални’ и ‘изпълними’. В какви комуникативни навици, социални структури, нагласи се враждат контекстите на тези рецепти? Кой от текстовете ви се струва по-близък?

Препоръки:

Анализът на рецептите първоначално не бива да се обвързва с никаква конкретна култура. Само въз основа на тестовете на рецептите и на тяхното социално обкръжение участниците трябва да открият белезите на културите с висок и нисък контекст.

15. Учители и ученици

Тема:

Различни нагласи към властта / йерархията и към индивидуализма / колективизма в училище

Участници:

Броят на участниците е неограничен, но за предпочитане са групи от 10-12 души. Упражнението е подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи, по-добре функционира в мултикултурни.

Указание:

Участниците се разделят на две работни групи, едната група получава като указание за поведение Вариант 1, другата група – Вариант 2. Двете групи избират от дадения по-долу списък една от посочените там проблемни ситуации в училище и разработват към нея сценарий в съответствие с “културните правила” които са получили в указанието за поведение за своя вариант.

Ситуациите в списъка се отнасят до най-общи начини за общуване между учители и ученици, които се срещат във всяка култура. Аргумент в подкрепа на това упражнение е, че културната вариативност може съществено да повлияе върху осъществяването на тези ситуации. Изхожда се от известното правило в антропологията, че “хората навсякъде по света имат едни и същи проблеми, но ги решават различно от гледна точка на културата”.

Примери за проблемни ситуации в училище:

- а) Вдигат ръка все едни и същи ученици.
- б) Учениците от последните чинове постоянно говорят и не внимават.
- в) В средата на учебната година идва нов ученик и трябва да бъде представен.
- г) Някои от учениците идват на училище със скъпи маркови дрехи.
- д) Някои от учениците не изключват мобилните си телефони по време на часа.

Въз основа на собствените си правила за поведение всяка от групите разработва своя сценарий. Всяка група представя сценария си, дискутират се различните варианти. Следва обща дискусия. Упражнението няма за цел да се намери “най-добро” решение за избраната ситуация; учениците трябва да се научат да разбират и приемат “нормалността” на културно-вариативните решения, да осъзнаят възможностите за културна вариативност в ученическото всекидневие и да рефлектират готовността си да общуват с тази вариативност.

Правила за поведение вариант I

Лично мнение могат да изказват не само имащите власт.

Откровеността се възприема като честност..

Който не си казва мнението, бива смятан за слаб.

Откритата демонстрация на привилегии и символи на високопоставено положение се възприема с неодобрение.

Имащите власт се опитват да изглеждат по-малко овластени.

Критиката към по-високопоставените е допустима.

Правила за поведение вариант II

Откритото изказване на лично мнение се смята за неразумно и рисковано.

Откровеността се възприема като обидна, понякога като наивна.

Овластените имат право да се изказват директно и да се разпореждат.

Откритата демонстрация на привилегии и символи на високопоставено положение се очаква и е често срещано явление.

Имащите власт се опитват да изглеждат колкото е възможно по-впечатляващи.

Критиката към по-високопоставените е нежелателна.

Правилата за поведение са разработени в съответствие с културните измерения *властово разстояние* и *индивидуализъм/колективизъм*. Те представляват преувеличени черно-бели варианти, формулирани много общо и без оглед на конкретни контексти. При “лабораторни условия” те служат като помощно средство за създаване на представата за културни различия в поведението; естественото културно обусловено поведение във всекидневието разбира се е много по-сложно и по-комплексно.

Препоръки:

Упражнението не е лесно, тъй като от участниците се изисква способност за съпреживяване и креативност. Може да бъде и разиграно, като участниците получават различни роли.

16. Откриване на етноцентризъм

Тема:

Откриване и рефлектиране на етноцентризма

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е подходящо за монокултурни и мултикултурни групи, но в културно хетерогенни групи ефективността е значително по-висока.

Указание:

Етноцентричното мислене е разпространено във всяка житейска среда. Важно е той да бъде открит и да се разсъждава върху него. Участниците анализират самостоятелно или на групи съобщения от пресата или от телевизията, в които се казва нещо за други култури. Могат да се използват и извадки от учебници или от игрални филми. Целта е да се открият пасажите, които са етноцентрично обусловени.

Препоръки:

Успехът на това упражнение много зависи от качеството на писмените или визуални примери, които преподавателят може да предостави. Препоръчително е да се направи малка колекция от подходящи материали, която постоянно да се обновява. Внимание: това не е лека задача, тъй като етноцентричните послания са “невидими” поради своята “нормалност” и “естественост” и трудно възпроизводими поради своята едностранчивост.

17. Кръг

Тема:

Откриване на емоционална обвързаност и отношение към нея

Участници:

Броят участници е неограничен, но за предпочитане са групи от 12-16 души. Упражнението е подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи.

Указание:

Двама души по желание напускат стаята. Останалите участници се подреждат прави в кръг. Кръгът е много плътен, участниците се допират рамо до рамо. Инструкцията е да се допускат нови хора в кръга само тогава, когато те от разстояние повече от два метра помолят с думи да бъдат приети. Тази инструкция не е известна на напусналите стаята. След като биват пуснати отново в стаята, те получават за задача да се включат в кръга на останалите. Всичките им опити естествено ще бъдат неуспешни, но водещият на семинара не бива да позволява упражнението да приключи твърде бързо; трябва да се изчака, напусналите стаята да усетят известна безпомощност.

В дискусиата се обсъжда какво са почувствали напусналите стаята. Как са се справили с разочарованието, че не ги допускат в кръга? Участниците в кръга разкриват “тайното си правило”; обсъждат се възможни стратегии за справяне с емоции в интеркултурното общуване както и възможности за свикване с емоционалното натоварване от интеркултурните контакти (“емоционални мускули”).

Препоръки:

Не винаги е възможно да се постигне истинска емоционална засегнатост в контекста на семинара чрез симулирани игрови ситуации: упражнението е неуспешно, ако се превърне в екшън или не се взема сериозно. Преподавателят може да попречи на това, като изрично настоява групата да се придържа точно към указанията (да посрещнат новодошлите недружелюбно, да не ги гледат в очите, да не говорят с тях, да стоят плътно един до друг и т.н.) и контролира спазването на тези указания до края на упражнението.

18. Гледай внимателно

Тема:

Прецизиране на възприятията

Участници:

Броят на участниците е неограничен. Упражнението е еднакво подходящо както за монокултурни, така и за мултикултурни групи.

Указание:

Участниците получават фотоси, на които са изобразени групи от хора, извършващи някаква всекидневна дейност, напр. седят, ядат, вървят и др.под. После те трябва да опишат какво са видели на снимката. Учителят записва всички изявления на дъската. После той разяснява категориалната разлика между описание и интерпретация и моли участниците сами да разграничат тези елементи в техните изказвания. Обикновено повечето от изявленията се оказват интерпретации, макар първоначално да са били представени за “обективни” описания. Пример: на снимката се виждат две прави жени с поли и блузи и двама прави мъже с костюми и с чаши кафе в ръка, те се намират в стая с маси и столове; обикновено се правят интерпретации от типа “кафе пауза във фирмата”, “секретарки с началниците си”.

Цел на това упражнение е да се тренира възприятието: да се научат участниците да забелязват субективните си – и културно специфични – интерпретации и да се научат да правят първоначално само описания. Чрез съзнателното аналитично разграничение те се научават да “стопират” прибързаните интерпретации, защото само точните описания могат да ни дадат същинската информация за съответната комуникативна ситуация. Със същата цел участниците могат да формулират и заглавия за фотосите. Заглавията могат да бъдат обсъдени по същия начин.

Ако се използват “провокативни” снимки, е възможно участниците да дадат емоционално оцветени интерпретации, напр. “жените изглеждат объркани” или “водят приятен разговор”. Тук се въвежда третият аналитичен компонент на упражнението - оценката. Така разпространения тип перцептивни упражнения е завършен: “О(писание)-И(нтерпретация)-О(ценка)”.

Препоръка:

Вместо снимки могат да се използват части от видеозаписи или от игрални филми. Важно е на изображението да общуват поне две лица.

19. Моят екскурзовод

Тема:

Прецизиране на възприятията, контролиране на емоционалната засегнатост

Участници:

Броят на участниците е неограничен, за предпочитане са обаче групи от 12-16 души. Упражнението е подходящо както за монокултурни така и за мултикултурни групи.

Указание:

Участниците се разделят на две групи, туристи и екскурзоводи. Туристите имат следната задача:

“Представете си, че пътувате в една фиктивна чужда култура. От туристическата агенция са ви дали екскурзовод, който да ви въведе в непознатата култура. Проблемът е, че не знаете езика на другата култура и с екскурзовода можете да общувате безсловесно. Освен това и нищо не виждате, тъй като очите ви са завързани. Екскурзоводът ще ви запознае с три от характеристиките на своята ‘култура’ невербално.”

Екскурзоводите в рамките на най-много 5 минути обмислят кои да бъдат трите елемента, предмети, начини на поведение, които ще трябва да “съобщят” на своите туристи, и как да ги “изразят” с невербални средства.

Учителят завързва с кърпи очите на седналите на столове “туристи”. Всеки от екскурзоводите си избира по един турист и започва да го развежда и да му “представя” трите характеристики на своята “култура” (за около 5-10 мин.). След това екскурзоводите връщат туристите на столовете им. Когато всички отново са седнали, туристите смъкват превръзките от очите си.

При обсъждането най-напред туристите разказват какво им се е случило по време на “туристическата беседа”. Учителят записва в колонка описанията на дъската. След това се поставя въпроса за значението на трите характеристики; те се нанасят във втора колонка (атрибуции I). После екскурзоводите съобщават какво всъщност са искали да представят, като съобщенията им се записват в трета колонка (атрибуции II). Двете групи атрибуции се съпоставят: особен акцент трябва да се постави на погрешните атрибуции, когато например “слагането на лъжица в устата” се тълкува като “несамостоятелност”, а всъщност е трябвало да се схваща като “гостоприемство”. После ролите се сменят – екскурзоводите стават туристи и обратно.

Препоръки:

Това упражнение да да добра възможност да се демонстрира смущенето и объркването от необичайни обстоятелства респ. създаването на погрешни атрибуции. Особено важно е туристите да разграничат преживяванията си от “сляпото” пътуване на описания и интерпретации, защото само по този начин може да се направи противопоставяне на първични и изоморфни атрибуции.

20. Различни перспективи

Тема:

Смяна на перспективите, емпатия

Участници:

Броят на участниците е неограничен, но за предпочитане са групи от 12-16 души. Упражнението е еднакво подходящо за монокултурни и за мултикултурни групи.

Указание:

Участниците се разпределят на групи по 3-4 души. Всяка група получава описание на фиктивно лице: име, възраст, национална принадлежност, предпочитания, интереси, биографични данни. След това се показва откъс от телевизионно предаване и участниците в групите се опитват да видят откъса с очите на “своя” човек. После в групата се обсъжда видяното и участниците приемат една единна перспектива за “своя” човек. Накрая всяка група представя пред другите своята перспектива. Няма значение дали причините за различните перспективи са били правилно разбрани с оглед на културните различия; целта на упражнението е да се осъзнае значението на различните гледни точки.

Препоръки:

Успехът на това упражнение зависи от качеството на материалите, които използва преподавателят. Това се отнася както за “портрета” на фиктивните лица, така и за откъсите от телевизионни предавания. Заемането на друга гледна точка и на друга роля след това е трудно и често протича бавно: учителят трябва настоятелно да изисква смяната на гледната точка и размяната на ролите.

Литература

Auernheimer, Georg: Einführung in die interkulturelle Erziehung. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft 1990.

Auernheimer, Georg (Hg.): Interkulturelle Kompetenz und pädagogische Professionalität. Opladen: Leske und Budrich 2002.

Kumbier, Dagmar, F. Schulz von Thun (Hg.): Interkulturelle Kommunikation: Methoden, Modelle, Ziele. Hamburg: Rowohlt 2006.

Leggewie, Claus: MultiKulti. Spielregeln für die Vielvölkerrepublik. Nördlingen: Rotbuch 1990.

Lüsebrink, Hans-Jürgen: Interkulturelle Kommunikation. Stuttgart: Metzler 2005.

Nieke, Wolfgang: Interkulturelle Erziehung und Bildung. Werteorientierungen im Alltag. Opladen: Leske und Budrich 1995.

Otten, Hendrik, W. Treuheit (Hg.): Interkulturelles Lernen in Theorie und Praxis. Ein Handbuch für Jugendarbeit und Weiterbildung. Opladen: Leske und Budrich 1994.

Rademacher, Helmolt, M. Wilhelm: Spiele und Übungen zum interkulturellen Lernen. Berlin: Verlag für Wissenschaft und Bildung 1991.

Roth, Juliana, Chr. Köck (Hg.): Interkulturelle Kompetenz - Culture Communication Skills. München: Bayerischer Volkshochschulverband 2004.

Walter, Paul: Schule in der kulturellen Vielfalt. Beobachtungen und Wahrnehmungen interkulturellen Unterrichts. Opladen: Leske und Budrich 2001.

Литература на български език

Етнокултурен диалог на Балканите. София, 2001.

Иванов, И.: Проблеми на интеркултурното образование. Шумен 1997.

Иванов, И.: Диференциална педагогика. Шумен, 2002.

Интеркултурното образование – теория и практики. Шумен, 1998.

Интеркултурното образование в България – идеал и реалност. София, 1999.

Макариев, П. (Съст.): Интеркултурна комуникация и гражданско общество. София, 2000.

Образователни политики и културни различия. Извънреден брой на списание Стратегии на образователната и научна политика. София, 2002.

Рот, Ю./Попова, Ю.: Ръководство по интеркултурна комуникация. Русе, 2005.

Споделен опит за гражданското образование. София, 1999.

Тоцева, Я. Интерактивни методи в гражданското образование. В.: Да се учим заедно. Шумен, 2002, с. 29-41.

Тоцева, Я. Методи за груповата работа при интеркултурния диалог. В: Съвременни тенденции в образователните методи и организационни форми на обучение, Варна, 1998, с. 30-35.

Чонгарова, И.: Интеркултурна комуникация. Пловдив, 2002.

